

**prof. dr Duško Vejnović, redovni profesor Univerziteta u Banjoj Luci,
predsjednik Evropskog defendologija centra Banja Luka, glavni i
odgovorni urednik naučnih časopisa *Defendologija* i *Sociološki diskurs***

Urušavanje i propast kolektivnog sistema bezbjednosti

U savremenom svijetu sve više svjedočimo krizi međunarodnih odnosa i postepenom urušavanju institucija kolektivne bezbjednosti koje su decenijama predstavljale stub globalnog poretka. Sistem kolektivne bezbjednosti, uspostavljen nakon drugog svjetskog rata, počivao je na ideji da države zajednički djeluju protiv agresije i ugrožavanja mira, pod okriljem Ujedinjenih nacija i regionalnih organizacija poput NATO-a ili OEBS-a. Međutim, brojni događaji posljednjih decenija - od raspada Sovjetskog Saveza, preko ratova na Balkanu, terorističkih napada, intervencija na Bliskom istoku, pa sve do današnjih sukoba u Ukrajini, na Bliskom istoku i drugim kriznim žarištima - pokazali su sve slabosti ovog sistema i njegovo postepeno urušavanje pred izazovima novog multipolarnog svijeta.

Jedan od ključnih problema leži u samoj strukturi Ujedinjenih nacija i mehanizmima odlučivanja unutar Savjeta bezbjednosti. Pravo veta koje imaju stalne članice - SAD, Rusija, Kina, Velika Britanija i Francuska - često blokira djelovanje u kriznim situacijama kada se interesi velikih sila sukobljavaju. Vidjeli smo to bezbroj puta kada su rezolucije bile blokirane, a međunarodna zajednica ostajala paralisana dok su se humanitarne krize produbljivale. To je posebno izraženo u situacijama gdje su velike sile direktno ili indirektno uključene u sukobe, kao što je slučaj u Siriji, Jemenu ili Ukrajini. Svaki put kada bi Rusija uložila veto na rezolucije vezane za Ukrajinu, ili kada bi SAD blokirale rezolucije vezane za Palestinu, sistem kolektivne bezbjednosti pokazivao je svoju fundamentalnu slabost - nemogućnost djelovanja upravo onda kada je to najpotrebnije.

Drugi faktor koji je doprinio propasti kolektivnog sistema bezbjednosti jeste selektivna primjena međunarodnog prava i dvostruki standardi. Princip da je svaka država jednaka pred međunarodnim pravom pokazao se kao iluzija u praksi. Vidimo da se humanitarne intervencije i "odgovornost zaštite" (R2P) primjenjuju selektivno, ovisno o geopolitičkim interesima velikih sila. Dok se u nekim slučajevima interveniše vrlo brzo, drugi konflikti se godinama ignorišu uprkos masovnim stradanjima. Primjeri Ruande, Darfura ili trenutne situacije u Mijanmaru pokazuju koliko selektivno može biti "međunarodno zgražavanje" i reakcija kada nisu u pitanju strateški interesi velikih sila. Ovo je dovelo do erozije povjerenja u sistem, posebno među zemljama globalnog juga koje sve više percipiraju međunarodne organizacije kao instrumente zapadnih sila.

Važno je istaći i to da je koncept državnog suvereniteta, na kojem počiva međunarodni sistem, sve više pod pritiskom. S jedne strane, imamo princip neintervenisanja u unutrašnje poslove suverenih država, dok s druge strane postoji princip zaštite osnovnih ljudskih prava i sprečavanja masovnih zločina. Ova kontradikcija stvara prostor za manipulaciju i selektivnu interpretaciju. Tako se suverenitet nekih država bezuslovno poštuje, dok se u drugim slučajevima interveniše pod izgovorom zaštite ljudskih prava. Primjeri intervencija u Iraku 2003. godine, Libiji 2011., ali i pasivnost međunarodne zajednice u drugim krizama, pokazuju nedosljednost i konfuziju oko ovih principa, što je dodatno oslabilo kredibilitet sistema kolektivne bezbjednosti.

Propast kolektivnog sistema bezbjednosti manifestuje se i kroz sve veću militarizaciju međunarodnih odnosa i povratak na "realističku" politiku ravnoteže snaga. Umjesto saradnje kroz institucije kolektivne bezbjednosti, države sve više ulažu u svoje vojne kapacitete, stvaraju nove saveze i blokovske podjele. Utrka u naoružanju ponovo dobija na intenzitetu, a nuklearno oružje ponovno postaje centralni element odvracanja i prijetnji. Primjećujemo da države koje su se odrekle svog nuklearnog programa ili potencijala (poput Ukrajine ili Libije) često postaju mete agresije, dok one koje razvijaju nuklearno oružje (poput Sjeverne Koreje) uspijevaju osigurati određeni stepen imuniteta od spoljnog pritiska. Ova logika šalje opasnu poruku međunarodnoj zajednici i dodatno podriva princip kolektivne bezbjednosti.

Regionalne organizacije, koje su trebale biti važan element sistema kolektivne bezbjednosti, također pokazuju svoje slabosti. NATO savez, koji je decenijama bio stub evropske bezbjednosti, suočava se s unutrašnjim tenzijama i različitim percepcijama prijetnji među članicama. Evropska unija, uprkos ambicijama, još uvijek nije razvila koherentnu bezbjednosnu i odbrambenu politiku koja bi mogla odgovoriti na savremene izazove. OEBS, koji je trebao biti inkluzivni forum za dijalog o evropskoj bezbjednosti, marginalizovan je u aktuelnim krizama. Afričku uniju i druge regionalne organizacije često parališu unutrašnji konflikti i nedostatak resursa. Sve to dovodi do fragmentacije sistema i stvaranja regionalnih sigurnosnih kompleksa koji funkcionišu po različitim pravilima i principima.

Posebno zabrinjavajući aspekt propasti kolektivnog sistema bezbjednosti jeste i slabljenje normativnog okvira koji reguliše upotrebu sile u međunarodnim odnosima. Zabrana upotrebe sile, osim u samoodbrani ili uz odobrenje Savjeta bezbjednosti UN-a, bila je temelj poretka uspostavljenog nakon Drugog svjetskog rata. Međutim, sve više svjedočimo fleksibilnim interpretacijama ovih principa - od koncepta "preventivnog rata" koji je korišten za opravdanje invazije na Irak, preko koncepta "humanitarne intervencije" u slučaju Kosova, do ruskog pozivanja na "samoodbranu" pri aneksiji Krima. Ovakvo razvodnjavanje pravila otvara opasan presedan i podriva samu osnovu na kojoj počiva sistem kolektivne bezbjednosti.

Jedan od važnih faktora u propasti sistema kolektivne bezbjednosti jeste i pojava novih bezbjednosnih izazova koji prevazilaze tradicionalne državno-centrične koncepte. Klimatske promjene i njihove posljedice, pandemije, sajber prijetnje, teroristički pokreti koji djeluju transnacionalno - sve su to izazovi koji zahtijevaju nove pristupe i institucije. Postojeći sistem kolektivne bezbjednosti, dizajniran prvenstveno za sprečavanje međudržavnih sukoba, pokazao se neefikasnim u suočavanju s ovim izazovima. Dok je svijet sve više međusobno povezan i ranjiv na globalne prijetnje, institucionalni odgovori ostaju fragmentirani i nedovoljno razvijeni. Pandemija COVID-19 jasno je pokazala nedostatak efikasnih mehanizama globalne koordinacije čak i kada se radi o prijetnjama koje podjednako pogađaju sve zemlje.

Ekonomska međuzavisnost, koja je nekada smatrana garancijom mira i stabilnosti, pokazuje svoju tamnu stranu kroz instrumentalizaciju ekonomskih odnosa u geopolitičke svrhe. Sankcije, trgovinski ratovi, energetska ucjenjivanja i drugi oblici ekonomskog pritiska postali su zamjena za vojnu silu u međunarodnim sukobima. Dok su tradicionalni ratovi postali rjeđi, "hibridni konflikti" koji kombinuju ekonomske pritiske, informacione operacije, sajber napade i ograničenu upotrebu sile postali su nova norma. Postojeći sistem kolektivne bezbjednosti nije dizajniran da odgovori na ovakve izazove, a međunarodne ekonomske institucije poput Svjetske trgovinske organizacije gube na značaju i kredibilitetu u kontekstu rastuće geopolitičke konkurencije.

Informaciona revolucija i digitalizacija takođe predstavljaju izazov za sistem kolektivne bezbjednosti. Dezinformacije, propagandne kampanje i manipulisanje javnim mnijenjem dodatno polarizuju međunarodnu zajednicu i otežavaju postizanje konsenzusa oko zajedničke akcije. Pojam "istine" postaje relativan, a narativi o krizama i sukobima često su dijametralno suprotni. U takvom okruženju, izgradnja povjerenja i saradnje postaje sve teža, a međunarodne institucije gube kredibilitet u očima javnosti. Sajber prostor, kao nova arena konflikta, ostaje nedovoljno regulisan, a napadi na kritičnu infrastrukturu, izborne sisteme i druge vitalne kapacitete postaju sve češći.

Danas živimo u svijetu u kojem se države sve više okreću unilateralizmu, bilateralnim aranžmanima ili ograničenim koalicijama "voljnih" umjesto multilateralnim institucijama kada se suočavaju s bezbjednosnim izazovima. Čak i tradicionalni zagovornici multilateralizma, poput evropskih zemalja, suočeni s krizama na svojim granicama, često djeluju izvan okvira UN-a kada procijene da će sistem kolektivne bezbjednosti biti blokiran. Ovaj trend dodatno potkopava legitimitet i relevantnost sistema i stvara opasan presedan za budućnost. Ipak, bilo bi pogrešno tvrditi da je sistem kolektivne bezbjednosti potpuno propao ili da je beskoristan. Uprkos svim slabostima, UN i druge međunarodne organizacije i dalje igraju važnu ulogu u prevenciji konflikata, mirovnim operacijama i humanitarnom radu. Čak i kada ne mogu spriječiti sukobe, često uspijevaju ublažiti njihove posljedice i zaštititi najranjivije. Međunarodno pravo, uprkos selektivnoj primjeni, i dalje postavlja standarde i ograničenja koja većina država

nastoji poštovati. Važno je prepoznati ove pozitivne aspekte, ali istovremeno biti realan o strukturalnim slabostima sistema koje zahtijevaju reformu. Bezbjednost građana je vrhovni zakon.

Propast kolektivnog sistema bezbjednosti nije neizbježna, ali zahtijeva ozbiljno preispitivanje njegovih temelja i prilagođavanje novim realnostima. Reforma Savjeta bezbjednosti UN-a, koja se decenijama odlaže, postaje imperativ ako želimo obnoviti legitimitet sistema. Proširenje stalnog članstva kako bi bolje odražavalo današnju distribuciju moći, ograničavanje prava veta, jačanje uloge Generalne skupštine - sve su to prijedlozi koji zaslužuju ozbiljnu razmatranje. Istovremeno, potrebno je jačati regionalne organizacije koje mogu biti efikasnije u odgovoru na lokalne krize i razvijati nove mehanizme za suočavanje s netradicionalnim prijetnjama.

Možda najvažnije, potrebno je obnoviti povjerenje u multilateralizam i izgraditi konsenzus oko osnovnih pravila i principa međunarodnog poretka. U svijetu koji postaje sve više multipolaran, nijedna sila ili grupa država ne može jednostrano nametnuti svoj poredak. Jedini održiv put naprijed jeste inkluzivni dijalog koji će uvažiti legitimne bezbjednosne interese svih strana, ali istovremeno potvrditi nepovredivost osnovnih principa međunarodnog prava. To zahtijeva odgovorno liderstvo i spremnost na kompromis, kvalitete koji su danas rijetki na međunarodnoj sceni.

Konačno, moramo priznati da kolektivna bezbjednost ne može opstati u svijetu ekstremnih nejednakosti i nepravdi. Sistemski problemi poput klimatskih promjena, siromaštva, nejednake distribucije resursa i demografskih pritisaka stvaraju plodno tlo za konflikte i nestabilnost. Bez rješavanja ovih fundamentalnih izazova, nijedan bezbjednosni aranžman neće biti dugoročno održiv. Zato obnova sistema kolektivne bezbjednosti mora biti dio šireg nastojanja da se izgradi pravedniji i održiviji međunarodni poredak.

Propast kolektivnog sistema bezbjednosti nije samo teoretsko pitanje za akademske rasprave - to je realnost koja ima direktne posljedice na živote miliona ljudi širom svijeta. U odsustvu efikasnih mehanizama za prevenciju i rješavanje sukoba, ljudska patnja se povećava, a međunarodna stabilnost erodira. Izazov našeg vremena jeste pronaći put između idealističkih težnji ka univerzalnom miru i surovog realizma moćnih država. Taj put zahtijeva mudrost, strpljenje i dugoročnu viziju koja prevazilazi kratkoročne nacionalne interese. Samo kroz takav pristup možemo se nadati obnovi sistema kolektivne bezbjednosti koji će odgovoriti na izazove 21. vijeka.